

GABRIEL TALMAȚCHI, *Semne monetare din aria de vest și nord-vest a Pontului Euxin. De la simbol la comerț*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010, 292 p.

Lucrarea debutează cu o *Prefață* semnată de Virgil Mihăilescu-Bîrliba (p. 7–8), text în care este prezentată pe scurt lucrarea, insistându-se asupra analizei metrologice și a simbolurilor și literelor de pe aceste artefacte.

În primul capitol, *Despre instrumentele de măsurare a valorii produselor destinate schimbului anterioare apariției monedei (de la troc la diverse unități de măsură)* (p. 9–14), sunt enumerate, cronologic, etapele schimbului, de la troc până la apariția unor etaloane mai elaborate de măsurare a valorii produselor – obiectele „cu aripioare”, foițele de bronz pliate, „monedele” în formă de arc scitic, topoarele miniaturale din argint. În privința primelor piese, avem rezerve în a le încadra în categoria „semnelor premonetare”, deoarece în unele contexte acestea au apărut împreună cu vârfuri de săgeți de luptă. Obiectele „cu aripioare” pot fi „accesorii” ale săgeților.

Al doilea capitol, *Centre emitente și contextul economico-comercial al producerii semnelor monetare* (p. 15–33), tratează, succint, colonizarea greacă în vestul Pontului Euxin și raporturile dintre greci și autohtoni; coloniile milesiene (Histria, Orgame, Tomis) sunt tratate separat. Autorul consideră că, în actualul stadiu al cercetărilor, printre centrele producătoare de semne monetare pot fi enumerate Histria, Olbia, Appolonia, Kerkinitis, unora dintre acestea putându-le fi atribuite anumite tipuri de piese, *fără un suport demonstrativ convingător sau chiar în lipsa sa*. G. Talmațchi amintește, printre posibilitățile emitenței și orașele Odessos, Orgame și Tomis. Semnele monetare au fost utilizate atât în interiorul comunităților ionice, cât și în cadrul schimburilor dintre greci și populațiile din jur.

Capitolul al treilea, *Tipologia semnelor monetare* (p. 35–43), debutează cu descrierea procesului tehnologic de realizare a acestor artefacte. Ca surse de materie primă, sunt date zăcămintele din Bazinul Donetk (zonă în care sunt atestate cuptoare de topire a cuprului, metalul ajungând, pe calea apei, la Berezan și Olbia) și cele din apropiere de Appolonia Pontica (exploatate înainte de fondarea coloniilor). În ceea ce privește zăcămintele din nordul Dobrogei (Altân Tepe și Somova), acestea nu puteau fi exploatate cu tehnologia cunoscută în antichitate. Semnele monetare se realizau prin turnare în tipare de către meșteri specializați, sub supravegherea autorităților locale. Produsul finit depindea de calitatea tiparului și, implicit, de dexteritatea realizatorului; din acest motiv, piese emise de aceeași autoritate în același timp, pot fi încadrate diferit din punct de vedere tipologic.

Vârfurile de săgeți sunt clasificate în două tipuri principale, fiecare cu mai multe subtipuri, autorul adoptând tipologia stabilită de M. Mănușu-Adameșteanu pentru tezaurul de la Vișina. În primul tip sunt incluse piesele în formă de frunză de laur sau de salcie cu nervură mediană (G. Talmațchi susținând că e vorba de frunza de măsline) iar în cel de-al doilea, vârfurile de săgeți de luptă modificate pentru a căpăta valoare monetară.

În privința delfinașilor olbieni, după enumerarea tipologiilor realizate în ultima jumătate de secol, autorul

susține că descoperirea, în insula Berezan, a unui tezaur ce conținea exemplare din toate tipurile cunoscute, *anulează toate încercările de până acum de ordonare după forma exterioară și greutatea pieselor*.

În următorul capitol, *Metrologia semnelor monetare* (p. 45–54), după trecerea în revistă a preocupărilor anterioare, autorul ajunge la concluzia că este greu de stabilit dacă aceste artefacte erau raportate la sistemele ponderale ale vremii. La acest aspect, trebuie amintită descoperirea unui pond ce are pe una din fețe imaginea unui vârf de săgeată. Există diferențe de greutate foarte mari în cadrul aceluiași tip monetar și chiar al pieselor din același tezaur. Vârfurile de săgeți din tezaure au o greutate medie cuprinsă între 3 și 5 g. Greutatea medie a delfinașilor olbieni e de cca 2 g, aceasta variind de la 0,62 la 103,15 g, motiv pentru care G. Talmațchi susține că *valoarea acestor piese probabil că nu era importantă individual, ci mai multe exemplare însumau o anumită valoare, ca etalon de schimb pentru o anumită marfă*.

În capitolul al cincilea, *Cronologia semnelor monetare* (p. 55–62), după amintirea preocupărilor începând cu anii '30 ai secolului trecut, autorul, ținând cont de contextele arheologice și de vasele în care au fost descoperite unele tezaure, datează vârfurile de săgeți în secolul VI a.C., acestea fiind menținute în uz și în secolul următor, în paralel cu monedele histriene „cu roata”. În ceea ce privește delfinașii olbieni, majoritatea specialiștilor îi plasează între secolul VI și începutul secolului IV a.C.

În următorul capitol, *Semne și simboluri prezente pe semnele monetare* (p. 63–68) sunt tratate, în cazul vârfurilor de săgeți, litera A (pe una sau pe ambele fețe), *ancora* (într-un caz, împreună cu antroponimul KAAI...) – atribuite Appoloniei Pontica, *bradul în relief* (pe una sau pe ambele fețe), *secură, roata cu patru spițe* – atribuită Histriei datorită prezenței acestora pe primele monede ale cetății milesiene și un *decor trapezoidal*. Unii delfinași olbieni prezintă asocieri de litere, probabil prescurtări ale numelor unor magistrați (APIX, APIXO, ΘY).

În al șaptelea capitol, *Răspândirea semnelor monetare în chora polisurilor și în alte areale geografice*, acest aspect este tratat pe tipuri „monetare”.

Vârfurile de săgeți sunt atestate pe o suprafață vastă, din Crimeea până în Munții Rodopi, cu precădere însă în teritoriile rurale și în ariile de influență ale coloniilor, în unele centre getice cunoscute; descoperirile izolate în afara acestor areale ar putea indica rute utilizate de negustorii greci. Autorul menționează „cu surprindere” un vârf de săgeată descoperit pe Valea Budureasca (singurul de la nord de Dunăre). Considerăm că aceste artefacte nu au fost, în toate cazurile, „remarcate”; menționăm, în acest sens, un vârf de săgeată în formă de frunză de salcie, cu nervură mediană, redescoperit la mai multe decenii după efectuarea cercetărilor arheologice de la Căbești, județul Bacău (I. Vasiliu, *Un semn premonetar în formă de vârf de săgeată de la Căbești (jud. Bacău)*, in *Peuce* S.N. 8, 2010, p. 79–86).

Delfinașii olbieni sunt atestați în special în *chora* orașului din nord-vestul Mării Negre; la vest de Bug prezența acestora e sporadică. În Dobrogea, delfinașii sunt atestați în special în teritoriul histrian, ajungând în așezările getice fie direct prin intermediul negustorilor olbieni, fie prin intermediarii histrieni.

O piesă dintr-un tezaur descoperit pe malul lacului Golovița (între Vișina și Sinoe) au nouă (cum apar în pl. 65 și nu opt, descrise în text, la p. 80 și 88), iar dintr-unul de la Corbu sunt atribuite coloniei Kerkinitis. Aceste obiecte au formă de vârf de săgeată triunghiular și greutatea foarte redusă (1–2 g).

În ultimul capitol, *Repertoriul descoperirilor izolate și al tezaurelor compuse din semne monetare* (p. 81–100), sunt prezentate 26 de tezaure de vârfuri de săgeți „comune”, alte două astfel de tezaure care conțin câte un delfinaș olbian, respectiv o piesă emisă de Kerkinitis, trei tezaure de delfinași olbieni, unul de vârfuri de săgeți de Kerkinitis și 56 de descoperiri izolate (50 cu vârfuri de săgeți „comune” și șase cu delfinași olbieni). În legătură

cu ultima categorie, trebuie menționat un delfinaș din argint descoperit la Târgșor, singurul semn monetar din acest metal. În ceea ce privește piesele de la Sinoe (p. 100), considerăm că cei opt delfinași au făcut parte dintr-un tezaur, aceasta cu atât mai mult cu cât descoperirea e fortuită. De asemenea, îi atragem atenția autorului că antica Orgame se află pe raza comunei Jurilovca, nu Murighiol (p. 94).

Concluziile (p. 101–104), rezumatul în limba engleză (p. 105–121), explicația figurilor (p. 122–126), abrevierile (p. 127–130), bibliografia (p. 131–152), anexele – 39 de tabele referitoare la greutatea pieselor și 92 de diagrame (p. 153–220) și planșele, de bună calitate, tipărite pe hârtie cretată (p. 221–292) întregesc lucrarea.

Deși multe din problemele legate de semnele monetare în aria vest- și nord-vest-pontică nu au putut fi rezolvate, lucrarea lui G. Talmațchi acoperă un gol în istoriografia românească.

DOREL PARASCHIV